

Արդյունքը՝ ընկալելի և կիրառելի

ՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ ԱԶԱԿՑԵԼՈՒ Է ԳԻՏԱԿԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏՆԵՐԻՆ

Վարչապետ Կարեն Կարապետյանն այցելել է Հայաստանի գիտությունների ազգային ակադեմիա, հանդիպել գիտական կազմակերպությունների ղեկավարներին, քննարկել գիտության ոլորտում առկա խնդիրներն ու դրանց լուծման ուղիները, հայտնում են ՀՀ կառավարության տեղեկատվության և հասարակայնության հետ կապերի վարչությունից:

Վարչապետն առաջարկել է համդիպումը կառուցել հետևյալ թեզի և գաղափարի շուրջ՝ ինչպե՞ս ամել, որպեսզի գիտնականները լավ ապրեն: «Այսպես շարունակելով՝ մենք լավ չենք ապրելու: Հատուկ ուզում եմ այս թեման ընդգծել, որպեսզի խոսենք, թե ինչպե՞ս ենք կառուցելու կառավարություն-գիտությունների ակադեմիա հարաբերությունները, որպեսզի գիտությունը զարգանա՝ մեկ, որպեսզի գիտնականն արժանավայել ապրի՝ երկու, որպեսզի գիտնականը հավելյալ արժեք ստեղծի ՀԱՀ-ի մեջ՝ երեք, և ինքը կարողանա ունենալ իրեն գնահատելու հայտանիշներ», - մշել է Կարեն Կարապետյանը:

ԳԱԱ նախագահ Ռադիկ Մարտիրոսյանը ներկայացրել է գիտական կազմակերպությունների գործունեության խնդիրներն ու իրականացված ծրագրերը, անդրադարձել գիտության ոլորտի օպտիմալացմանը, կադրային ներուժին, միջազգային համագործակցությանը, գիտական կապերի հաստատմանը: ԳԱԱ նախագահը կարևորել է «Հորիզոն-2020» և միջազգային այլ ծրագրերին գիտական կազմակերպությունների ներգրավվածությունը և ավելացրել, որ դա նպաստել է դրամաշնորհների միջոցով տարբեր ծրագրերի իրականացմանն ու գիտական արդյունքի ապահովմանը: Նշվել է, որ ըստ միջազգային գնահատականի՝ Սևծովյան ավազանի 10 երկրների թվում 2016-ին միայն Հայաստանն ու Թուրքիան են կրկնապատկել իրենց գիտական արդյունքները: Ռադիկ Մարտիրոսյանը, խոսելով գիտության ոլորտի արդյունավետության բարձրացման վերաբերյալ, ասել է, որ մշակվել և գալիք տարվանից ներդրվելու է գիտական կոլեկտիվների ակտիվության գնահատականի համակարգը, ինչի

արդյունքում էլ կհաստատվեն կազմակերպություններին ցուցաբերվելիք օժանդակության ծավալները: Միաժամանակ, ԳԱԱ նախագահը մշել է, որ գիտական կազմակերպություններից առկա է երիտասարդ գիտնականների հոսք ինչպես հայաստանյան մասնավոր հատվածի կազմակերպություններ, այնպես էլ արտասահմանյան երկրներ:

Վարչապետ Կարապետյանը կարևորել է գնահատման չափորոշիչների սահմանումը, միջազգային գործունեության արդյունքում ստացվող արտաբյուջետային եկամուտների ավելացումը և ինստիտուտների գործունեության գիտական արդյունքի ապահովումը: «Պետք է հասկանալ, թե ի՞նչն է սխալ կատարվում: Եթե մեր խոսակցության արդյունքում լինելու է միայն այն, որ կառավարությունը փող թիչ է տալիս, ապա մեր խոսակցությունը գործնական չի դառնա», - ասել է վարչապետը՝ ավելացնելով, որ պետությունը ֆինանսավորելու է հայագիտությանը և հարակից այլ ճյուղերին, որոնք կիրառական արդյունք չեն կարող տալ: Կարեն Կարապետյանն առաջարկել է քննարկել կիրառական արդյունք ապահովելու հնարավորություն ունեցող ինստիտուտների գործունեությունը և հետաքրքրվել՝ արդյոք ԳԱԱ-ն մնալ նպատակ ինստիտուտների առջև դնում է, արդյոք այդ ինստիտուտներում կան մարդիկ, որոնք շուկա են որոնում, որքա՞ն են քիզմեսի պայմանագրերը գիտության հետ, ու ի՞նչ պետք է անել, որ քիզմեսն ինստիտուտներին պատվեր տա:

Այնուհետև գիտական ինստիտուտների ղեկավարները ներկայացրել են իրենց գործունեությունը, խնդիրները, որոնք վերաբերել են օրենսդրական բացերին, գնումների ոլորտին, արտաբյուջետային ծավալների ավելացմանը, և առաջարկությունները: Մասնավորապես, «Հայկենսատեխնոլոգիա» գիտարտադրական կենտրոնի ղեկավար Աշոտ Սադյանը մշել է, որ արտադրում են էկոլոգիապես մաքուր կենսապարտամյութ, որը կարող է լավագույնս փոխարինել ագրոտական պարարտանյութին, բարձր արդյունք ապահովել գյուղատնտեսության ոլորտում, սակայն պե-

տությունը պարարտանյութը մասնավորի միջոցով ներկրում է արտերկրից:

Վարչապետն առաջարկել է հանդիպել համապատասխան գերատեսչությունների ղեկավարների հետ ու ընդգծել՝ եթե արտադրանքն իրականում լինի արդյունավետ ու շահավետ, ապա կառավարությունը պարարտանյութի ողջ պատվերը կշրջի սեփական արտադրողի վրա:

Ռադիոֆիզիկայի և էլեկտրոնիկայի ինստիտուտի տնօրեն Արսեն Հախումյանն էլ տեղեկացրել է, որ իրենց մշակումներն արտահանում են աշխարհի 12 երկրներ, սակայն ունեն պատենտներ ստանալու, մարքեթինգային ու շուկաների ուսումնասիրման խնդիր:

Վարչապետն առաջարկել է հստակ ձևակերպել առաջարկն ու դրա տրամաբանությունը և ընդգծել, որ բոլոր հաջողակ ինստիտուտներին և տրամաբանական առաջարկություններին ցուցաբերվելու է օժանդակություն: «Ես չափ եմ ուզում, որ մեզ մոտ ստացվի, որ հաջողակ կիրառական արդյունք ունեցող ինստիտուտն իրականում տարբերվի ոչ համապատասխան բեռ վերցնող ինստիտուտից», - ասել է Կարեն Կարապետյանը: Անդրադառնալով լավագույն գիտնականներին վարձատրելու և նրանց արտերկրի մեկնելու խնդրին՝ կառավարության ղեկավարն առաջարկել է դիտարկել մասնավոր քիզմեսին ներգրավելու հնարավորությունը: «Գաղափարը ձևակերպեք ի՞նչ կառույցին և վաճառեք, որպեսզի նա ձեզ հետ դառնա համահետազոտող և իր վրա վերցնի գիտնականների ծախսը՝ գիտակցելով, որ հինգ տարի հետո դառնալու է հաղթող: Ապրանք վաճառելու խնդիրն ապրանքի տիրոջ խնդիրն է, ոչ թե գնորդի: Դուք ասում եք թող գնորդը մեր նկատմամբ, որպես պոտենցիալ պրոդուկտ տվողի, հետաքրքրված լինի: Աշխարհում այդպիսի բան չկա, ակտիվ է ապրանք վաճառողը, ակտիվ է ծառայություն վաճառողը: Ես հատուկ եմ ուզում խոսել քիզմես լեզվով: Դուք պետք է քիզմեսի հետ սերտ աշխատեք, դուք պետք է ձեզ մոտ ունենաք կոմերսանտ մտածող գիտնական, որը կհասկանա ձեր ոլորտի կիրառական էֆեկտը և կփորձի դա վաճառել», - մշել է վարչապետը:

Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի տնօրեն Պավել Ավետիսյանն էլ մշել է, որ պատրաստ են մշակել պատմամշակութային ներուժի իրացման զբոսաշրջային ծրագրեր և ստանալ համապատասխան պատվեր:

«Ես ուզում եմ պետպատվերը տալ մի պրոդուկտի, որն ունենալու է ապագա և կիրառական էֆեկտ: Մեր հաղթաթղթերից մեկը պատմությունն է: Ձևակերպեք այն պրոդուկտները, որոնք կարելի է հետաքրքիր կերպով գովազդել: Օրինակ, ես գիտեմ, որ Շենգավիթը 6 հազար տարեկան է, չեմ կարծում, որ երկրագնդի վրա կան շատ քաղաքներ, որոնք ունեն 6 հազար տարվա պատմություն: Մենք դա ընդհանրապես գովազդ չենք արել: Դա պետք է որպես պրոդուկտ մատուցել», - ասել է վարչապետը և Պավել Ավետիսյանին առաջարկել հանդիպել զբոսաշրջության պետական կոմիտեի նախագահի հետ ու հարցը քննարկել:

Կարեն Կարապետյանն ընդգծել է, որ գիտության ոլորտի համար պատրաստ է ապահովել բոլոր անհրաժեշտ հարթակները, որտեղ գիտության ներկայացուցիչների ասելիքը կլինի կիրառելի և ընկալելի: «Մենք ունենք մեկ տարբերակ: Նման բանաձևով քայլ առ քայլ գնալու ենք առաջ: Բոլոր ինստիտուտները, որոնք մույնիսկ տեսականորեն կարող են ունենալ կիրառական արդյունք, պետք է աշխատեն դրա վրա, և այդ հարցում մենք մաքսիմալ պետք է ձեզ աջակցենք: Սա է տարբերակը», - շեշտել է Կարեն Կարապետյանը:

ՏԱՍՆԱՄՅԱ ՀՈՒՐԵԼՅԱՆ

ԸՇ ԳԱԱ օրգանական և դեղագործական քիմիայի գիտատեխնոլոգիական կենտրոնի ձեռքբերումները

ՀՀ ԳԱԱ օրգանական և դեղագործական քիմիայի գիտատեխնոլոգիական կենտրոնը (ՀՀ ԳԱԱ ՕԴԲ ԳՏԿ) ստեղծվել է 2006 թ.: Ներառում է Ա. Մնջոյանի անվ. նուրբ օրգանական քիմիայի ինստիտուտը (հիմնադրվել է 1955 թ.), օրգանական քիմիայի ինստիտուտը (հիմնադրվել է 1957 թ.) և մոլեկուլի կառուցքի ուսումնասիրման կենտրոնը (հիմնադրվել է 1994 թ.): Կենտրոնի տնօրենն է ք. գ. դ., պրոֆեսոր, ՀՀ ԳԱԱ թղթակից անդամ Վիգեն Թոփուզյանը:

Ա. Մնջոյանի անվ. նուրբ օրգանական քիմիայի ինստիտուտի հիմնական գիտական ուղղություններն են՝ նոր դեղամիջոցների փնտրումը, մշակումն ու հետազոտությունը, քիմիական կառուցվածքի և կենսաբանական ակտիվության միջև օրինաչափությունների որոնումը և պոտենցիալ դեղամիջոցների նախակլինիկական հետազոտությունը: Ինստիտուտում հիմնադրման օրվանից մշակվել և գործածության մեջ է դրվել 15-16 դեղամիջոց, որոնցից 3-ը՝ դիթիլինը (դեղահոունքի ձևով), թիոդինը և զանգերոնը (2 դեղաձևով՝ սրվակներով և պարկուճներով) այժմ արտադրվում են կենտրոնի արտադրական տեղամասում և օգտագործվում ինչպես Հայաստանում, այնպես էլ արտերկրում (Ուկրաինա, Բելառուս, Վրաստան):

Դիթիլինը պերիֆերիկ մկանային ռելաքսանտ է: Այն իրավամբ հայրենական քիմիադեղաբանական գիտության հաղթանակն է: Այս դեղամիջոցի ստեղծման պատմությունն սկսվում է անցյալ դարակեսից. 1947-48 թթ. Հայաստանի ԳԱ Ա. Մնջոյանի անվան նուրբ օրգանական քիմիայի ինստիտուտի հիմնադրի ղեկավարությամբ առաջին անգամ սինթեզվեց և առաջարկվեց սկզբունքորեն նոր պատրաստուկ՝ սուկցինիլդիտիլին յոդիդ, ինչից հետո կլինիկականորեն սկսեցին լայնորեն կիրառվել սինթետիկ միոռելաքսանտներ: Այս միացությունը՝ *դիթիլին* բրենդային անվամբ, հեղափոխիչ դեղամիջոց է անզգայացման բնառականում: Դիթիլինն ապահովում է շատ արագ և ընդգծված միոռելաքսացիա, ինչպես նաև դրա կարճ տևողությունը: Մինչ այժմ դիթիլինը մեծ պահանջարկ ունի վիրահատությունների ժամանակ:

Թիոդինը բարձր էֆեկտիվություն ունեցող հակառնառիկ դեղամիջոց է: Այս համակցված պատրաստուկը տիամին բրոմիդի (0,12 գ) և մատրիում յոդիդի (0,1գ) խառնուրդ է: Թիոդինի առանձնահատկությունները պայմանավորված են դրա մեջ մտնող բաղադրամասերով: Տիամինը (վիտամին Բ₁) մարմնում վերածվում է կոկարբոքսիլոգի, որը բազմաթիվ ռեակցիաների կոֆերմենտ է,

նպաստում է ածխաջրային փոխանակման բնական ընթացքին, արգելում է բջիջներում կաթնաթթվի և պիրուվատիդի կուտակումը: Ընդ որում՝ Բ₁ վիտամինը լավացնում է նյարդային համակարգի աշխատանքը, ազդում նյարդային ալիքների կենսագործման վրա, նպաստում անալգետիկ ներգործման զարգացմանը: Նատրիումի յոդիդը նպաստում է մարմնում Բ₁ վիտամինի կայունացմանը:

Գանգերոնը հուսալի պաշտպանություն է ցավերից, սպազմերից և ճկողններից: Այն մեկուսացնում է նյարդային գրգռումը, նպաստում արյան ճնշման կարգավորմանը: Գանգերոնը օգտագործվում է ինչպես նախահիֆարկտային, այնպես էլ հետինֆարկտային բուժման գործընթացներում, կիրառվում է գինեկոլոգիայում:

Անցյալ տարի սկսվեց կապրոֆերի արտադրությունը: Այս դեղամիջոցը մեծացնում է արյան մակարդակիությունը:

Օրգանական քիմիայի ինստիտուտում հետազոտություններն ընթանում են հետևյալ ուղղություններով՝ չհագեցած միացությունների քիմիա, ամինո- և ամինոհիմնային միացությունների, ինչպես նաև ֆոսֆոր-օրգանական միացությունների քիմիա, բնական կենսակարգավորիչների, գերչհագեցած միացությունների քիմիա, պոլիմերների քիմիա, օրգանական սինթեզի նոր եղանակների մշակում, ռեակցիաների ուսումնասիրություն: Ինստիտուտում հայտնաբերվել են չհագեցած ամոնիումային աղերի վերախմբավորման-ճեղքման, ցիկլացման-ճեղքման և ներմոլեկուլյար դիմային սինթեզի ռեակցիաները: Ստեղծվել են բնական ցածրմոլեկուլյար կենսակարգավորիչներ, հոտավետ և օրգանոլետիկ հատկություններով օժտված միացություններ, արոմատիզատորներ, մշակվել են պոլիմերային միացությունների ու կոմպոզիտների սինթեզի և ներդրման գիտական հիմունքներ: Ստեղծվել են շրջակա միջավայրի համար անվտանգ,

գյուղատնտեսական մշակաբույսերի պաշտպանության ժամանակակից միջոցներ-սեռական գրավչանյութեր (ֆերոմոններ), որոնք թույլ են տալիս բացառել թունաքիմիկատների օտագործումը: Ստացվել են էքստրակցիոն բարձր հատկություններով օժտված ֆոսֆիօքսիդներ:

Մոլեկուլի կառուցքի ուսումնասիրման կենտրոնում հետազոտական աշխատանքները ծավալվում են հետևյալ ուղղություններով՝ օրգանական միացություն-

դերմաֆեն պայմանական անունը կրող դեղամիջոցի նախակլինիկական ուսումնասիրությունները:

Կենտրոնում կա նաև դեղերի արտադրություն, որը գործում է ինքնաֆինանսավորման սկզբունքով. պետական միջոցներ չեն հատկացվում: Այսօր, ըստ ՀՀ համապատասխան օրենքի, դեղերի արտադրությունը պետք է կատարվի պատշաճ արտադրական պայմաններում (GMP), իսկ այդ պայմաններն ապահովելու համար լուրջ ներդրումներ են պետք, ինչի հնարավորությունը, ցավոք, կենտրոնը չունի: Վերջինս սկսել է իր ուժերով կատարել վերանորոգման աշխատանքներ՝ հաբավորման, պարկուճավորման անհրաժեշտ պայմաններ ստեղծելու նպատակով, բայց գործը դանդաղ է առաջ գնում, քանի որ միայն սեփական միջոցները բավարար չեն: Այսօրվա GMP պահանջը բավարարելու համար սրվակավորումն արվում է «Արփինեդ» դեղագործական կազմակերպությունում: Բոլոր դեղահումքերը ստեղծվում են կենտրոնում: Այն, ինչ արտադրվում է այս կենտրոնում, էլ արտադրվում ոչ մի այլ կենտրոնում և երկրում: Կենտրոնի աշխատակիցների կողմից գտնված նոր վերախմբավորումները, սինթեզի նոր եղանակները հնարավորություն են տալիս սինթեզի գործընթացն էժամացնելու. դրանք հետագայում կարող են կիրառվել արտադրության մեջ:

Կենտրոնը զբաղվում է նաև գիտական ուսումնասիրությունների հրատարակությամբ. 2015-ին լույս տեսավ «Օրգանական և դեղագործական քիմիայի ու ռոշ մվաճումներ» մատենաշարի 2-րդ հատորը, պատրաստվում է տպագրության «Հետերոցիկլիկ միացությունների սինթեզներ» մատենաշարի 18-րդ պրակը: Այս մատենաշարերը սպասված ու պահանջված են աշխարհի տարբեր լաբորատորիաներում:

Ներկայումս կենտրոնի առջև ծառացել է ժամկետանց սարքերի թարմացման խնդիրը. ցավոք, հանրապետությունում չկա թանկարժեք սարքերի գնման մեխանիզմ: Երկար ժամանակ սարքավորումների վերանորոգման բավական միջոցներ չեն հատկացվել, տնտեսական ծախսերը չեն բավականացնում քիմիայի նման գիտության պահանջները բավարարելուն, մասնավորապես վերջին 30 տարում լաբորատոր ապակեղենի համար գումար չի տրամադրվել: Փորձարական ինստիտուտների նկատմամբ մոտեցման ուրիշ չափանիշներ պետք է լինեն:

Կենտրոնում կար կենդանիների բուժարան, որն այնքան էլ բարվոք վիճակում չէր: Բուժարանի տարածքներից մի հատված հատկացվեց երիտասարդ գիտնականների համար շենքեր կառուցելուն: Հիմա կենտրոնը կենդանիների բուժման հարցը լուծում է աննպաստ պայմաններում. դիմել են գիտապետներին՝ կենդանիների բուժարան ստեղծելու համար գումար տրամադրելու խնդրանքով: Ի դեպ, բուժարանը ծառայելու է ոչ միայն այս կենտրոնին, այլև ողջ հանրապետությանը:

Օրգանական և դեղագործական քիմիայի գիտատեխնոլոգիական կենտրոնը օրգանական քիմիայի հետ կապված խնդիրներ լուծող ամենամեծ հաստատությունն է Հայաստանում, որի կիրառական ուղղվածությունը նոր դեղամիջոցներ ստեղծելն է:

Հրաչյա ԲԱԼՈՅԱՆ

ՀՀ ԳԱԱ-ն առաջարկում է բուսաբանության ինստիտուտին անվանակոչել 20-րդ դարի խոշորագույն բուսաբան-էվոլյուցիոնիստ Արմեն Թախաջյանի անունով

Սույն թվականի նոյեմբերի 30-ին ՀՀ գիտությունների ազգային ակադեմիայի (ԳԱԱ) նախագահությունը որոշեց առաջարկ ներկայացնել ՀՀ կառավարություն՝ ՀՀ ԳԱԱ բուսաբանության ինստիտուտն անվանակոչելու 20-րդ դարի խոշորագույն բուսաբան-էվոլյուցիոնիստ Արմեն Թախաջյանի անունով:

Արմեն Թախաջյանը Ռուսաստանի գիտությունների ակադեմիայի և Հայաստանի գիտությունների ազգային ակադեմիայի ակադեմիկոս էր, Սոցիալիստական աշխատանքի երրու: Նրա կողմից ստեղծված բուսական աշխարհի էվոլյուցիոն համակարգը ոչ միայն ընդունված է բուսաբանական գիտական հասարակության կողմից, այլ նաև համար-

վում է լավագույնը և ամենաարժանահավատը:

Արմեն Թախաջյանը մեծ ներդրում է ունեցել Հայաստանում բուսաբանական գիտության զարգացման գործում: Նրա շնորհիվ հայաստանյան բուսաբանական դպրոցը համարվում է առաջնակարգ դպրոցներից մեկն աշխարհում: Մեծանուն գիտնականի աշակցությամբ Հայաստանում զարգացել են բուսաբանական աշխարհի ժամանակակից գիտության այնպիսի ուղղություններ, ինչպիսիք են սիստեմատիկան, պալիմոլոգիան, կարիոլոգիան:

ՀՀ ԳԱԱ տեղեկատվական-վերլուծական կենտրոն

ՀՀ ԳԱՍ ԱՐՏԱՍԱՀՄԱՆՅԱՆ ԱՆԴԱՄՆԵՐԻ ՀԱՆՐԱԳԻՏԱՐԱՆ

Ներկայացնում է ՀՀ ԳԱՍ սիյուռքի բաժինը

Բժշկական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր, ՌԳԱ ակադեմիկոս, ՀՀ ԳԱԱ արտասահմանյան անդամ Արմախ Կամալովը ծնվել է Թբիլիսիում, 1961 թ. հունիսի 3-ին:

Գերազանցությամբ ավարտելով միջնակարգ դպրոցը Արմախ Կամալովը 1978 թ. ընդունվում է Ն. Ի. Պիրոգովի անվան Մոսկվայի պետական բժշկական ինստիտուտ, որը գերազանց առաջադիմությամբ ավարտում է 1984 թ.: Այնուհետև, 1985-1987 թթ. կրթությունը շարունակել է կլինիկական օրդինատուրայում՝ Ա. Վ. Վիշնևսկիի անվան ուրոլոգիական ինստիտուտում: Ավարտելով օրդինատուրան, 1987 թ. Ա. Կամալովը աշխատանքի է անցնում և մինչև 2010 թ. աշխատում ՌԴ առողջապահության նախարարության ուրոլոգիական գիտահետազոտական ինստիտուտում: Այս ժամանակաշրջանում նա խորամուխ է լինում նոր էնդոսկոպիկ մեթոդով բուժման ուսումնասիրություններում, որը լայնորեն կիրառվում է մինչ այժմ:

Այս ուսումնասիրությունների արդյունքում՝ 1992 թ. Ա. Կամալովը պաշտպանում է իր թեկնածուական թեզը՝ «Трансуретральная эндоскопическая уретеролитотрипсия и уретеролитоэкстракция» թեմայով:

1998 թ. Ա. Կամալովը իրականացրած բազմաթիվ փորձերի և ստացած արդյունքներով պաշտպանում է դոկտորական ատենախոսությունը «Эндоскопические методы диагностики и лечения доброкачественной гиперплазии простаты, стриктур и облитераций уретры, рака мочевого пузыря» թեմայով:

Միևնույն ժամանակ նա իր գիտելիքները փոխանցում է երիտասարդ մասնագետներին: 2001 թ. Կամալովը նշանակվում է Մ. Վ. Լոմոնոսովի անվան Մոսկվայի պետական համալսարանի պրոֆեսոր՝ դասավանդելով ուրոլոգիային վերաբերող դասընթացներ: 2010 թվականից ջայժմ նա հանդիսանում է Մ. Վ. Լոմոնոսովի անվան Մոսկվայի պետական համալսարանի Հիմնարար բժշկության ուրոլոգիայի և անդ-

Արմախ ԿԱՄԱՎՈՎ

ուրոլոգիայի ամբիոնի ղեկավար:

Կամալովը նաև պատրաստում է երիտասարդ մասնագետներ, որի արդյունքում նրա ղեկավարությամբ պաշտպանել են 3 գիտությունների դոկտորներ, 10 գիտությունների թեկնածուներ:

Գիտամանկավարժական ողջ ժամանակահատվածում Ա. Ա. Կամալովը հրատարակել է 300-ից ավելի գիտական հոդվածներ, մեթոդաբանական երաշխավորագրեր, երեք մենագրություն (համահեղինակությամբ), 6 դասագիրք, 8 գիրք (համահեղինակությամբ), որոնք վերաբերվում են ուրոլոգիային: Ունի երեք արտոնագիր, որոնք վերաբերում են ուրոլոգիական բուժման և դրանց գործիքներին: Կամալովի ղեկավարությամբ իրականացվել է ավելի քան 40 կլինիկական հետազոտություն:

Ա. Ա. Կամալովը երբեք Հայաստանում չապրելով, այնուամենայնիվ, մշտապես պահպանել է կապը մայր հայրենիքի գիտական կազմակերպությունների հետ, մասնակցել տարատեսակ ծրագրերի և իր գիտելիքները ի սպաս դրել հայրենական բժշկական գիտության զարգացմանը: Դրա վառ ապացույցը եղավ 2011 թ. Երևանում կազմակերպված միջազգային կոնգրեսը՝ այն իրականացվեց «Առողջ տղամարդ, երջանիկ ընտանիք» խորագրով,

որը ունեցավ ոչ միայն առողջապահական, այլ նաև սոցիալական նշանակություն: Հայաստանը հյուրընկալեց ավելի քան 1500 բժիշկների աշխարհի տարբեր ծայրերից: Ա. Կամալովը հուսով է, որ այս միջազգային կոնգրեսի հաջողված փորձը կարող է նպաստել՝ Երևանում կառավարության աջակցությամբ իրականացնելու մարդու ուրոլոգիայի և վերականգնողական կլինիկայի ստեղծմանը:

Նրա գերնպատակն է, Իսրայելի օրինակով, Հայաստանը դարձնել տարածաշրջանի բժշկական գլխավոր կենտրոններից մեկը, ինչին կարող են նպաստել աշխարհով մեկ սփռված լավագույն հայ բժիշկները: Սա կարող է ոչ միայն բարձրացնել Հայաստանի վարկանիշը աշխարհում, այլև իրականացնելու կլինի տնտեսությանը:

2014 թ. ի վեր Ա. Կամալովը ղեկավարում է Մ. Վ. Լոմոնոսովի անվան Մոսկվայի պետական համալսարանի բժշկական գիտակրթական կենտրոնը, որտեղ իր գործընկերների հետ աշխատում են պրոֆեսորներից, դոկտորներից, բժշկային տեխնոլոգիաների, ռեզենդենտիվ բժշկության հիմնարար գիտական ծրագրերի ուղղությամբ:

Նրա կարծիքով, բժշկության ոլորտում հնարավոր է հաստատել սերտ

միջպետական գիտական կապեր Հայաստանի և Ռուսաստանի միջև, քանզի Հայաստանում շատ կան տաղանդավոր գիտնականներ, բժիշկներ, հետաքրքիր ինստիտուտներ, գիտահետազոտական կենտրոններ ու լաբորատորիաներ, որտեղ հնարավոր է ապագայում իրականացնել կարևոր համատեղ ծրագրեր:

Հիրավի բազմաթիվ են Ա. Կամալովի մասնագիտական ծեղքերումները. ՌԴ մեդալ «Աշխատանքային գործունեության համար» (1997 թ.), «Ռուսաստանի լավագույն բժիշկ» (2006 թ.), Ն. Ա. Լոպատկինի անվան մրցույթի դափնեկիր՝ Ռուսաստանի ուրոլոգիայի զարգացման գործում ունեցած ներդրման համար (2009 թ.), Ռուսաստանի Դաշնության գիտության վաստակավոր գործիչ (2015 թ.): 2012-2014 թթ. նա Մոսկվա քաղաքի առողջապահության վարչության գլխավոր ուրոլոգն էր: Նա ուրոլոգների եվրոպական ընկերակցության անդամ է, համաշխարհային էնդոուրոլոգիայի ընկերության անդամ, ինչպես նաև 2003 թվականից «Տղամարդկային առողջություն» ՌՈՒԸ նախագահ:

Հաշվի առնելով Արմախ Կամալովի գիտական ձեռքբերումները և սերտ կապերը Հայաստանի հետ, բարձր գնահատելով նրա ավանդը գիտության զարգացման գործում, ՀՀ գիտությունների ազգային ակադեմիան 2014 թվականին նրան ընտրել է ԳԱԱ արտասահմանյան անդամ:

Ռուսաստանի Դաշնության գիտությունների ակադեմիան՝ բարձր գնահատելով Ա. Կամալովի ներդրումը հայրենական առողջապահության ոլորտում, 2016 թ. նրան ընտրեց ՌԳԱ ակադեմիկոս:

Այսօր էլ Ա. Կամալովը շարունակում է սերտ համագործակցությունը հայաստանյան բժշկական գիտակրթական հիմնարկների և ոլորտի մասնագետների հետ:

Գոհար ԻՍԿԱՆՂԱՐՅԱՆ
Պատմական գիտությունների
թեկնածու, դոցենտ, ՀՀ ԳԱԱ
սիյուռքի բաժնի գիտքարտուղար

Այսուհետ կգնահատվի ՀՀ գիտությունների ազգային ակադեմիայի գիտական կազմակերպությունների գործունեության արդյունավետությունը

Սույն թվականի նոյեմբերի 30-ին կայացած նիստում ՀՀ ԳԱԱ նախագահությունը հաստատեց ՀՀ ԳԱԱ համակարգի գիտական կազմակերպությունների գործունեության արդյունավետության գնահատման կանոնակարգը:

Գնահատման նպատակն է բարձրացնել ՀՀ ԳԱԱ գիտական ներուժի օգտագործման արդյու-

նավետությունը երկրի սոցիալ-տնտեսական զարգացման գործում, ավելացնել համաշխարհային գիտության մեջ ՀՀ ԳԱԱ գիտական կազմակերպությունների ներդրումը, բարձրացնել ՀՀ ԳԱԱ դերն ու հեղինակությունը հասարակության շրջանում:

Գնահատման ընթացքում 10 ուղղություններով իրականացվելու է յուրաքանչյուր գիտական կազմակերպության գիտական, գիտատեխնիկական գործունեության արդյունքների որակական ու քանակական վերլուծություն: Գնահատումն իրականացնելու է ձևավորված գնահատման հանձնաժողովը: Գիտական կազմակերպությունների գործունեության գնահատման արդյունքներն ու առաջարկները քննարկվելու են ՀՀ ԳԱԱ նախագահությունում և կայացվելու են համապատասխան որոշումներ:

ՀՀ ԳԱԱ տեղեկատվական-վերլուծական կենտրոն

ՀՀ ԳԱԱ-ն ակտիվացնում է համագործակցությունը Վրաստանի գիտնականների հետ

ՀՀ գիտությունների ազգային ակադեմիայի նախագահ, ակադեմիկոս Ռադիկ Մարտիրոսյանը դեկտեմբերի 14-ին ընդունեց Հայաստանում Վրաստանի արտակարգ և լիազոր դեսպան Գեորգի Սազանելիձեին: Հանդիպման ընթացքում քննարկվեց Հայաստանի և Վրաստանի գիտահետազոտական կազմակերպությունների միջև համագործակցության ակտիվացման հարցը: Նախանշվեցին այն գիտական ոլորտները, որոնք հետաքրքրություն են ներկայացնում երկու երկրների համար՝ ֆիզիկա, աստղաֆիզիկա, ինֆորմատիկա, կենսաբանություն, արևելագիտություն: Հատուկ ուշադրություն դարձվեց եվրոպական գիտական ծրագրերին համատեղ մասնակցության վրա:

ՀՀ ԳԱԱ նախագահ Ռադիկ Մարտիրոսյանն առաջարկեց մոտ ժամանակներս կազմակերպել ՀՀ ԳԱԱ-ի և Վրաստանի գիտությունների ակադեմիայի նախագահությունների հանդիպումը՝ քննարկելու գիտական համագործակցության մանրամասները:

ՀՀ ԳԱԱ տեղեկատվական-վերլուծական կենտրոն

(Սկիզբը՝ նախորդ համարում)

Անհամեմատելի է նաև Առաջին աշխարհամարտի տարիներին կոմկասյան կամավորական շարժման արտերկրի հայերի ընդհանուր ներգրավվածությունը Ղարաբաղյան շարժման տարիներին հայրենի բնօրրանի ազատագրմանը կամավորագրված սփյուռքահայերի ընդհանուր մասնակցությանը: Այսպես, եթե Առաջին աշխարհամարտին ԱՄՆ-ից, Եվրոպայից և աշխարհի տարբեր կողմերից (Ռուսաստան, Բուլղարիա, Ռումինիա, Եգիպտոս, Պարսկաստան և այլն) Կոմկաս

նաև՝ Հայաստան, «դեմոկրատիայի», «բացախոսության», «մարդու իրավունքների» անվան տակ կյանքի գրեթե բոլոր ոլորտներ (քաղաքական, տնտեսական, հոգևոր, գիտական, կրթական, մշակութային և այլն) արտերկրից համաժամանակյա և հետևողական, քողարկված ու բացահայտ այլընտրանքային կեղծ «արևմտյան արժեքների» հետևողական ու նպատակադրված ներթափանցման, ներխուժման պայմաններում:

Այդ ամենը հնարավոր դարձավ որպես հետևանք

փոփոխությունը՝ խորհրդայինից դեպի անկախ հասարակարգ, էական և շրջադարձային փոփոխություն չմտցրեց Հայրենիքի նկատմամբ սփյուռքի մեր հայրենակիցների հավաքական վերաբերմունքի մեջ, այլ՝ մնաց քաղաքականացված: Ընդհակառակը, եթե խորհրդային հասարակարգի օրոք պարզ էր, թե սփյուռքի որ հատվածն է կողմնորոշված դեպի Հայաստան (ՌԱԿ, ՍԴՀԿ, չեզոքներ և այլն), իսկ որը՝ ոչ (ՀԴԴԴ), ապա անկախ Հայաստանի պայմաններում սփյուռքահայ քաղաքական ուժերը և նրանց հովանավոր

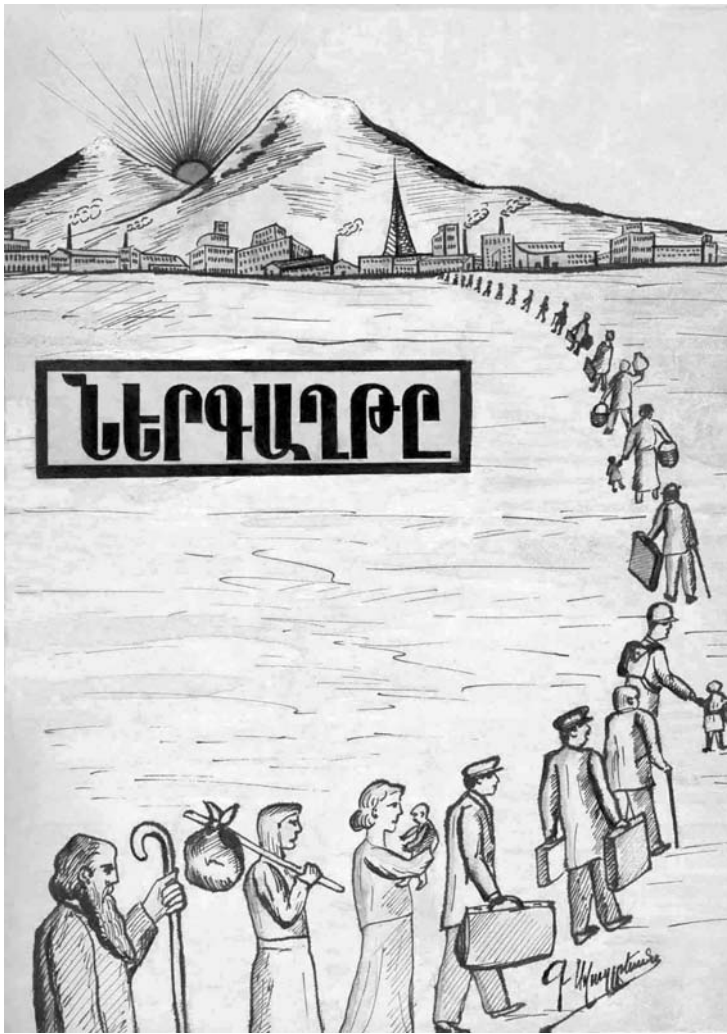
ՀԱՅԱՊԱՀԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆ ԱՌԱՆՑ ՀՈՂԱՊԱՀԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ՝ ԱՆԻՄԱՍԻ Է

էր ժամանել շուրջ 3.000 հայ, ապա Ղարաբաղյան պատերազմի ժամանակ ռազմական գործողություններին տևական մասնակցություն ունեցած սփյուռքահայ կամավորների ընդհանուր թիվը չի գերազանցել երկու տասնյակը, իսկ ոչ տևական մասնակցություն ունեցածներինը՝ 120-ը:

Սփյուռքի մեր հայրենակիցների շրջանում հողապահպանության ծգտումների նվազումը պայմանավորված է ինչպես օբյեկտիվ, նույնպես և սուբյեկտիվ հանգամանքներով: Նախ՝ օտար միջավայրում սերնդափոխությանը զուգընթաց բնօրրանի գիտակցությունը *օբյեկտիվորեն* միտված է թուլացման, մանավանդ, եթե համայնքային կառույցների ազգային դաստիարակության գաղափարախոսական հենքը իրատեսական չէ: Տվյալ դեպքում Հայոց ցեղասպանությունից հետո հայ սփյուռքի մի զգալի հատվածի հայապահպան ջանքերը հանգրվանած երկրներում կրել են զգացական, խորհրդամշական, «անհայրենիք» բնույթ, քանի որ, պատմաքաղաքական հանգամանքների բերումով հայրենագրված հավաքականությունը տասնամյակներ շարունակ չի ունեցել որոշակի իրատեսական՝ հողապահպանության գաղափարախոսական հենք, հակառակ խորհրդային Հայաստանի՝ որպես Մայր հայրենիքի, փաստացի գոյության: Ընդհակառակը, առանձին դեպքերում, փորձեր են արվել իրատեսական՝ հայաստանակենտրոն գաղափարախոսությանը հակադրել պասիվ ազգապահպանությունը, որի ջատագովները դեռևս 1920-ական թթ. սկզբին արդեն շրջանառության մեջ էին դրել, այսպես կոչված, «բարոյական պետություն», «անհայրենիք պետություն», «հոգևոր հայրենիք» հասկացությունները, փորձելով հիմնավորել, թե՛ «հայրենիքը չէ բացառաբար, որ հիմա պիտի դառնա որևէ հավաքականության ամբողջացման, պահպանման և իրավական գոյության», հայրենիքի դերը կարող է կատարել «ազգությունը, որ իր շուրջն է համախմբում բոլոր նրանց, որոնք միևնույն ազգի պատկանելության զգացումը ունեն»: Ըստ նրանց, յուրաքանչյուր գաղութահայ հյուրընկալ երկրի նկատմամբ իր պարտականությունները պիտի կատարեր «առանց երբեք իր որևէ քայլին ազգային (հայկական) կերպարանք տալու և իր պայքարը կապելու Մայր հայրենիքի (Հայաստանի) ճակատագրին»: Այսպիսով, արևմտյան հակախորհրդային քարոզչությանը տուրք տալը, բնական է, որ նպաստավոր պայմաններ է ստեղծել սփյուռքի մեր հայրենակիցների գերակշիռ մասի մոտ հատվածային, տեղային և կամ՝ ընտրովի ինքնության ձևավորման ու արմատավորման համար:

Նման պայմաններում, երբեմնի հայապահպանված և աստիճանաբար գլոբալացվող հայ սփյուռքի զգալի հատվածը (կուսակցական, կրթական, լրագրող, համակիր և այլն), իր բոլոր շերտերով (Հայոց ցեղասպանությունից առաջ և հետո արտագաղթածներ, նախկին հայրենադարձ արտագաղթյալներ, անկախ Հայաստանից արտագաղթածներ) և սերունդներով (հայ, ծագումով հայ) հանդերձ, անհաղորդ է մնում Հայաստանի հողապահպան ջանքերին, իսկ առանձին դեպքերում դառնում է Հայաստանի, ինչպես նաև նրա ռազմավարական գործընկեր երկրների շահերին հակադիր, միջազգային վերաբերական կառույցների կամակատար հավաքականություն:

Այդ ամենը հնարավոր դարձավ ԽՍՀՄ-ի փլուզումից հետո նախկին խորհրդային երկրներ, այդ թվում

արտերկրում տասնամյակներ շարունակ սփյուռքի առանձին կառույցների ծավալած հակախորհրդային քարոզչության և սփյուռքը Հայաստանից անջրպետելու ուղղությամբ տասնամյակներ շարունակ օտար կառույցների հովանավորչությամբ և սերտ գործակցությամբ իրականացրած հետևողական պառակտիչ գործունեության, ինչը, այնուամենայնիվ, շարունակվում է նաև ցայսօր (1930-ական թթ. «անհայրենիք» պետության ստեղծման գաղափարախոսության սկզբնավորում, 1946 թ. մեկնարկած սառը պատերազմ, 1948 թ. ԱՄՆ-ում Հայրենագուրկ հայերի օգնության ամերիկյան ազգային կոմիտեի - ԱՆՀԱ [American National Committee to Aid Homeless Armenians – ANCHA] ստեղծումով ավելի քան 4.500 տարագիր հայերի փոխադրում ու բնակեցում ամերիկյան հողում, 1933 թ. Ղևոնդ արք. Թուրյան սրբազանի սպանության և հետագայում՝ 1956 թ. Ամբիլիասում Մեծի Տանն Կիլիկիո կաթողիկոսությանը Հայ առաքելական եկեղեցու պառակտում, 1960-70-ական թթ. ԱՆՀԱ-յի գործունեության վերականգնումով Մերձավոր և Միջին Արևելքի երկրներից, ինչպես նաև խորհրդային Հայաստանից 18.500 հայերի տեղափոխումը ԱՄՆ և այլն):

Անշուշտ Արևմուտքի (իմա՝ ԱՄՆ, մասամբ՝ Եվրոպա) ծավալապաշտական-գլոբալիստական շահերը մշտապես եղել և շարունակում են մնալ այս տարածաշրջանի (Մերձավոր, Միջին Արևելք, Ռուսաստան և այլն, բացառությամբ՝ հիմնականում Թուրքիա և Իսրայել), նաև՝ Հայաստանի ռազմաքաղաքական շահերին հակադիր: Հետևաբար, սփյուռքի և Հայաստանի հետ հարաբերությունները մշտապես եղել և մնում են հենց այդ քաղաքական առաջնահերթությունների վրա խարսխված՝ դրանցից բխող բոլոր հետևանքներով: Ահա թե ինչու, Հայաստանում քաղաքական կարգերի

րության ներքո գործող համայնքային կառույցները (առանձին բացառիկ բացառություններով) գրեթե միատարր, միախոհ, միաբերան, եթե չասենք՝ հավաքական «դիրքորոշված» են Հայաստանի խնդիրների նկատմամբ, որոնք, ընդամենը, միշտ չէ, որ համընկնում են Հայաստանի և տարածաշրջանի նրա ռազմավարական գործընկեր երկրների տնտեսական, քաղաքական, ռազմաստրատեգիական շահերի առաջնահերթությունների հետ:

Նման պայմաններում անհմաստ, եթե չասենք, ի չիք է դառնում նաև, Հայ դատի պայքարն արթուն պահելու առաջնահերթությունից ելնելով, «սփյուռքը պահելու» արտերկրում պարբերաբար հնչեցվող տեսակետը և համուն այդ նպատակի սփյուռքում նպատակային ու գործնական «*հայապահպանություն*» իրականացնելու արդյունավետությունը:

Կարծում ենք՝ իրական *հայապահպանության* միակ սևեռումն նպատակը բոլոր ժամանակներում պետք է լինի սփյուռքահայ սերունդներին գաղափարապես, ֆիզիկապես և նյութապես *նախապատրաստել*, *ուղղորդել* բացառապես Հայաստանի Հանրապետություն, այժմ նաև՝ ազատագրված Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետություն (Արցախ), *անսակարկ զանգվածային հայրենադարձի, վերադարձի*: Միաժամանակ, հարկ է ջանքեր գործադրել՝ հասկանալու չավարտված պատերազմի մեջ գտնվող, ամենօրյա արտաքին ու ներքին անասելի դժվարություններ դիմակայող հայրենի պետականությանն ու ժողովրդին, ընտելանալ, հարմարվել, մերվել հայրենի միջավայրին (ինչպես որ արտերկրի հայությունը, ընդհանուր առմամբ, ինտեգրվում է օտար, այլալեզու, այլադավան, նույնիսկ՝ այլ էթնիկ տարատեսակ հանրություններին, ամենաանսովոր բարքեր ունեցող երկրներում, և ինչպես որ, հայրենաբնակ հայությունն է ընդհանուր առմամբ հարազատորեն ընդունում, մերվում նրանց՝ շատ դեպքերում արտոնյալ պայմաններ ստեղծելով հայրենադարձների համար):

Եվ քանի որ *իրատեսական հայապահպանության հիմքը պետք է հայրենասիրությունը լինի*, հետևաբար հարկ է գործնականում վստահորեն և առավելագույն անսակարկ ու անմնացորդ աջակցել միակ Հայրենիքին՝ *զանգվածային հայրենադարձությանը* և գաղափարական խորը համոզումով նպատակային լայնածավալ *ռազմավարական ներդրումներ իրականացնելով* (տնտեսության, բնակարանաշինության և այլն ոլորտներում)՝ ի շահ երկրի զարգացման ու առաջընթացի:

Հակառակ դեպքում, սփյուռքը, որպես ազգային կարևորություն ներկայացնող հավաքականություն, իր աննպատակ և ապարդյուն «հայապահպանությամբ», հարափոփոխ, արագ գլոբալացվող և անընդհատ մորամոր մարտահրավերների հետ առերեսվող աշխարհաքաղաքական պայմաններում դատապարտված է ձուլման ու անհետացման:

Մինչդեռ, իրական և գործնական *հայապահպանությունը՝ հողապահպանությունն է*, քանի որ *հողապահպանությունն է ազգապահպանության հենքն ու մշտնջենականության պայմանը*, իսկ *հայապահպանությունն առանց հողապահպանության անիմաստ է*:

Քնարիկ ԱՎԱԳՅԱՆ

Պատմական գիտությունների թեկնածու, սփյուռքագետ, 77 ԳԱԱ պատմության ինստիտուտի առաջատար գիտաշխատող

ՅՈՒՐԻ ԶԻԼԻՆԳԱՐՅԱՆ

Ս.թ. նոյեմբերի 28-ին կյանքի 79-րդ տարում կյանքից հեռացավ ՀՀ գիտությունների ակադեմիայի ակադեմիկոս, ֆիզիկամաթեմատիկական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր Յուրի Սերգեյի Չիլինգարյանը:

Յու. Չիլինգարյանը ծնվել է 1938 թ. սեպտեմբերի 22-ին, Երևանում: Միջնակարգ դպրոցը փայլուն ավարտելով՝ ընդունվել է Երևանի պետական համալսարանի ֆիզիկայի ֆակուլտետը: Համալսարանն ավարտելուց հետո մնացել է աշխատելու՝ նախ որպես ասիստենտ, հետագայում՝ ճառագայթային ֆիզիկայի պրոֆեսորի պաշտոնում: 1972 թվականից մինչև 2007 թվականը եղել է օպտիկայի ամբիոնի վարիչը, իսկ այնուհետև՝ պատվավոր վարիչը:

Իր գիտական կայացումն ստացել է Մոսկվայի պետական համալսարանում՝ ոչ գծային օպտիկայի դասականներ, Լենինյան և Լոմոնոսովյան մրցանակների դափնեկիրներ Ս. Ա. Միսանովի և Ռ. Վ. Խոխլովի ղեկավարությամբ: 1968 թ. պաշտպանել է թեկնածուական ատենախոսություն: Մոսկովյան դպրոցից նա ժառանգություն է ստացել ֆիզիկայի հիմնարար խնդիրներով զբաղվելու մշտական ձգտումը:

1970-ական թվականներին Յու. Չիլինգարյանի նախաձեռնությամբ հաստատվել ու զարգացվել են երկու հիմնական ուղղություններ՝

■ վիճակագրական կարգավորվածությամբ միջավայրերի ոչ գծային օպտիկական հատկությունները,

■ գերմաքուր ապակիների ստացման նոր եղանակները:

1977 թվականից սկսած Յու. Չիլինգարյանի ղեկավարությամբ օպտիկայի ամբիոնում հետևողական աշխատանքներ են ծավալվել հեղուկ բյուրեղների ոչ գծային օպտիկական հատկությունների ուսումնասիրման ուղղությամբ: Այդ հետազոտությունների ընթացքում պատրաստված մասնագետները նախահիմք և ոգեշնչող ուժ էին հեղուկ բյուրեղների ուժեղ ոչ գծայնությունների հայտնաբերման, այդ բնագավառի անախադեպ առաջ գարգացման համար: Այդ արդյունքների հիման վրա 1984 թ. Յու. Չիլինգարյանը պաշտպանել է դոկտորական ատենախոսություն: Դոկտորականի պաշտպանությունից հետո գիտնականի հետաքրքրությունների շրջանում ներառվում են մակերևութային ալիքների ուսումնասիրությունը, երկկայուն (բազմակայուն) բնութագրերով օպտիկական տարրերի և սարքավորումների ստեղծման ֆիզիկական սկզբունքների մշակումը, բառի անցման տարբեր սցենարների ուսումնասիրումը: Վերջին տարիներին նա զբաղվում էր պլազմայի հիմնահարցերով, ինչպիսիք են իզոտրոպ և անիզոտրոպ հեղուկների ծայանախորհրդամիական ու լուսահիդրոդինամիկան, մակերևութային ու ալիքատարային կառուցվածքներում ոչ գծային ալիքային պրոցեսները, կարծ լազերային իմպուլսների ստեղծման նոր ֆիզիկական եղանակները:

Յու. Չիլինգարյանի կազմակերպչական տաղանդը հատկապես վառ դրսևորվել է ֆիզիկայի ֆակուլտետի ղեկանի պաշտոնում

(1985-2000թթ.): Նրա ջանքերով կերպարանափոխվեց ֆակուլտետի գիտական և ուսումնական կյանքը. մասնավորապես, կազմավորվեց հատուկ ունակություններով օժտված ուսանողների խումբը, արդիականացվեց ուսումնական պլանը՝ մշակվեց համակարգչային մեթոդները ֆիզիկայում ուսումնական ծրագիրը:

Յու. Չիլինգարյանի նախաձեռնությամբ բազմիցս կազմակերպվել են համալսարանական և միջազգային գիտական կոնֆերանսներ, դպրոցներ և խորհրդակցություններ: Այդ թվում՝ «Լազերային ճառագայթման փոխազդեցությունը հեղուկ բյուրեղների» համամիութենական առաջին խորհրդակցությունը, համամիութենական մատչելի ոչ գծային օպտիկայի գծով, միջազգային գիտաժողով «Կոհերենտ և ոչ գծային օպտիկա»-ի գծով միջազգային գիտաժողովը և «Հայ ֆիզիկոսների համաշխարհային առաջին համաժողովը» և այլն:

Մինչև ԽՍՀՄ-ի փլուզումը նա եղել է ԽՍՀՄ ԳԱ «Կոհերենտ և ոչ գծային օպտիկա» պրոբլեմի գծով գիտական խորհրդի, ԽՍՀՄ Ժողովրդական կրթության պետական կոմիտեի «Լազերներ» ծրագրի գծով կոորդինացիոն խորհրդի, ԽՍՀՄ ԳԱ «Օպտիկա» խորհրդի «Հարթ (պլանար) օպտիկա» բաժանմունքի, «Թելբաօպտիկական կապ» միության միջգերատեսչական խորհրդի անդամ:

Յու. Չիլինգարյանը եղել է ֆիզիկոսների հայկական ընկերության վարչության փոխնախագահ, ԱՊՀ երկրների լազերների և լազերային տեխնոլոգիաների գծով ազգային փորձագետների խորհրդի անդամ (Մոսկվա) «Քվանտային էլեկտրոնիկա» (Մոսկվա) ամսագրի խմբագրական խորհրդի անդամ, ՀՀ ԳԱԱ Տեղեկագրի (ֆիզիկա) խմբագրական խորհրդի անդամ:

1996 թ.-ին Յու. Չիլինգարյանը ընտրվել է Հայաստանի գիտությունների ազգային ակադեմիայի ակադեմիկոս: 2006 թվականից մինչև 2016 թվականը եղել է նաև ՀՀ ԳԱԱ ֆիզիկայի և աստղաֆիզիկայի բաժանմունքի ակադեմիկոս-քարտուղար, ՀՀ ԳԱԱ նախագահության անդամ: 2009թ.-ին նա արժանացել է ՀՀ գիտության վաստակավոր գործչի պատվավոր կոչման:

Յու. Ս. Չիլինգարյանը հեղինակ է միջազգային հեղինակավոր գիտական ամսագրերում հրատարակված և կոնֆերանսներում զեկուցված 250-ից ավելի հոդվածների ու թեզերի, 9 արտոնագրերի, 2 մենագրության, 5 դասագրքերի և ուսումնական ձեռնարկների:

Ինչպես բնութագրել է Ռուսաստանի ազգային ակադեմիայի ակադեմիկոս Ֆ. Վ. Բունկինը. «Յու. Ս. Չիլինգարյանն ունի ֆիզիկայի տարբեր պրոբլեմներին մոտենալու մասշտաբայնություն, ձգտում աշխատելու առաջին ճակատում, գլխավոր ուղղությունները նկատելու մեծ ինտուիցիա, հիմնական պրոբլեմները լուծելու համար աշխատանքային խմբեր կազմավորելու հմտություն»:

Յու. Ս. Չիլինգարյանին բարձր է գնահատել նաև Նոբելյան մրցանակի դափնեկիր, ակադեմիկոս Ա. Մ. Պրոխորովը. «Նա միջազգային ճանաչում ստացած այն մասնագետներից է, ովքեր լազերային ֆիզիկայի զարգացման հենց սկզբից ակտիվ մասնակցել են դասական դարձած հետազոտություններին»:

Յու. Չիլինգարյանը միշտ էլ աջակցել է իր աշխատակիցներին՝ գիտական ձեռքբերումների ընթացքում: Նրա անմիջական ղեկավարությամբ պաշտպանվել է 10 թեկնածուական ատենախոսություն: Օպտիկայի ամբիոնի 4 աշխատակիցներ Յու. Չիլինգարյանի կողմից զարգացրած գիտական ուղղությամբ պաշտպանել են դոկտորական ատենախոսություններ:

Մեծ գիտնականի, մանկավարժի, լավ մարդու և ընկերոջ հիշատակը միշտ վառ կմնա հարազատների ու նրան ճանաչողների սրտերում:

ՀՀ ԳԱԱ նախագահություն

ԲԱՐՁՐԻԿ ԶԱՆԳԱԿԱՏՈՒՆ.
ՖԻԶԻԿԱՊԵՍ ՈՒ ԲԱՐՈՅԱՊԵՍ
ԱՆԱՌԻԿ ԱՄՐՈՑ

Զանգակատունը՝ Արարատի մարզի բարձր լեռնային այս ուստանը, գտնվում է ծովի մակերևույթից 1700 մ բարձրության վրա: Այն մարզի վերջի բնակավայրն է, նրանից հետո սկսվում է Վայոց ձորի մարզը:

Հիմնավորը բնակավայր է Զանգակատունը, որն առաջ կրել է Զանախչի, ապա Սովետաշեն անունը: Գյուղի ներկայիս բնակիչների նախնիները գաղթել են Պարսկահայքից՝ Սալմաստի շրջանի Հավթվան գյուղից՝ 1826-28թթ. ռուս-պարսկական պատերազմի ավարտից անմիջապես հետո: Նրանց այդ հնարավորությունը ընդձեռնել է 1828թ. փետրվարի 10-ին կողմերի միջև կնքված Թուրքմենչայի հաշտության պայմանագիրը: Բացի պարսկահայերից մի քանի ընտանիք գաղթել և գյուղում բնակություն է հաստատել Արևմտահայաստանից՝ Վանից և Սասունից: Մասնավորապես, Թաթյենց (Կրպոյենց) տոհմը եկել է Վանա լճից ոչ հեռու Արտամետ սքանչելի գյուղաքաղաքից: Արտամետը Հայկական լեռնաշխարհով մեկ հոչակված էր բերքատու և բերքառատ խնձորենիներով: Արտամետի խնձորի բույրը, համն ու հոտը, նաև փառքն ու համբավը տարածված էր ամենուր: Թաթյենց տոհմը իր հետ բերել էր Արտամետի խնձորենիների շիվերն ու կորիզները և պահ տվել Զանգակատան հողին:

Հիմա Զանգակատունը ամենուր և բոլոր կողմերից շրջապատված է խնձորի այգիներով, որոնք հիշեցնում են Արտամետի խնձորենիների փառքն ու համբավը: Ի դեպ Զանգակատունը եզերող ամենաբարձր լեռնագագաթից՝ Գնդասարից հեռադիտակով երևում է Վանա լիճը և բազմաթիվ արշավախմբեր են գալիս այդ անկրկնելի զգացումն ունենալու:

Զանգակատունը սահմանամերձ բնակավայր է: Մի քանի տասնյակ կիլոմետրերով այն սահմանակից է Նախիջևանի Ինքնավար Հանրապետությանը, որը գտնվում է Ադրբեջանի կազմում:

Հնուց ի վեր Զանգակատունը հանդիսացել է հայության հոգևոր, բարոյական և ֆիզիկական ուժերի ամխորտակ ամրոցը՝ ընդդեմ շրջակայքում և տարածաշրջանում անընդհատ և անընդմեջ վիստացող քոչվոր մահմեդական ցեղերի ու ցեղախմբերի, որոնք միշտ ձգտել ու փորձել են հայաթափել շրջանը: Այսպես, դարեր շարունակ Զանգակատունը ազգափրկիչ հայապահպան ու հայապաշտպան գործառույթներ է կատարել:

Զանգակատունը միշտ էլ զինվոր է տվել հայ ազգին ու հայրենիքին: Գյուղը կռվել է Առաջին համաշխարհային պատերազմի տարիներին, իր բաժին կռիվը մղել 1918-20 թթ. և, երբեմն, կարճ ժամանակով բռնել գաղթի ճամփան: Իսկ Հայրենական մեծ պատերազմը իսկական, մեծ, կարևոր փորձություն էր Զանգակատան համար: Գյուղից հարյուրավոր տղաներ մեկնեցին ռազմադաշտ: Նրանցից շուրջ 85-ը այլևս չվերադարձան տուն: Զանգակատան ճանապարհները մինչ այսօր սպասում են նրանց: Գյուղում մեծ ակնածանքով են վերաբերվել պատերազմի վետերաններին: Այսօր վետերաններից կենդանի են մնացել ընդամենը երկուսը՝ Փառքի շքանշանների ասպետ Խաչիկ Գևորգյանը և պատերազմի և աշխատանքի վետերան Էլիզաբեթ Ռսկանյանը: Նախկին հրետանավոր Խ. Գևորգյանը Արցախ-

յան պատերազմի սկզբին կամավոր ներկայացավ զինկոմիսարիատ և, չնայած 70-ամյա տարիքին, պահանջեց իրեն ուղարկել ռազմաճակատ: Պատերազմի վետերանի այս ոգեշունչ վարքագիծը թևավորեց գյուղի պատանիներին ու երիտասարդներին:

Զանգակատունը ուժերի ներածին չափ մաքառեց Արցախյան ազգային-ազատագրական շարժման տարիներին: Նրա զավակները զենքը ձեռքին պաշտպանեցին Հայաստանի Հանրապետության սահմանները՝ Երասխավանից մինչև Արեմի ձգվող սահմանամերձ գոտում:

Գյուղի ինքնապաշտպանության դիրքերում զոհվեց երիտասարդ ընտանիքի հայր Ալբերտ Մարգարյանը: Պատերազմի տարիներին գյուղում կազմավորվեց ինքնապաշտպանական կայուն ջոկատ, որում ընդգրկված էին երեք տասնյակից ավել տղաներ: «Արծիվ 26» անունը կրող ջոկատը գլխավորում էր քաջակորով ու ազնիվ ժողա Վանուշի Մկրտչանը (ՀԱԲ-ի ժորան):

Գյուղի տղաներից մի քանիսը կռվեցին բուն Արցախում՝ ընդ որում, ամենադժվար ու ծանր ճակատներում: Սակայն, այս ամենից առաջ կամ այս ամենից հետո պետք է նշել, որ Զանգակատունը բազմի՝ ֆիզիկական ու ռազմական ուժի դարբնոց լինելուց զատ, այն նախ և առաջ բարոյական, գեղագիտական, իմաստասիրական մտքի ու ոգու բարձունք է: Գյուղը աշխարհի առջև ներկայանում է իր մեծ մտավորականներով, գիտնականներով ու բանաստեղծներով:

Զանգակատունը աշխարհի առջև ներկայանում է իր մեծամուն զավակով՝ XX դարի հայ անվանի բանաստեղծ Պարույր Սևակով (1924-1971 թթ): Այս գյուղում են ծնվել, նախնական կրթություն ու դաստիարակություն ստացել նշանավոր գիտնականներ, աշխարհագրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր Խաչիկ Նազարյանը, բանասիրական գիտությունների դոկտոր Ալբերտ Արիստակեսյանը: Զանգակատան ծնունդ են վաստակաշատ մտավորականներ, բանաստեղծուհիներ Դարիկո Խաչատրյանը և Դուռյա Կարապետյանը:

Քանի դեռ կանգուն ու կենսունակ է մտքի և ոգու այս բարձրիկ ամրոցը, ուրեմն տույն տարածաշրջանում շարունակվելու է հայ դպրոցական սերունդների հարատև երթը ժամանակներն ի վեր:

Ապրելու, արարելու և հարատև կանգուն մնալու համար Զանգակատունը ինքն իրենով մարմնավորել և կենսագործել է լավագույն բանաձևումը. «Ոգու և բազկի ներդաշնակ միասություն...»:

Զանգակատանը արարված բանաստեղծական ոգին ու միտքը մեծապես ոգեշնչում և խիզախության է մղում զինվորին՝ Զանգակատանը մեծացած տղային, որը զենքը ձեռքին պաշտպանելու է հայրենի հողի անվտանգությունը, պատիվն ու արժանապատվությունը:

Ոգու և մտքի բացառիկ կենտրոն է Զանգակատունը՝ հանրապետության քարտեզի վրա: Նրա բարձունքներից երևում են ոչ միայն Վանն ու Վանա լիճը, այլև մեր պատմական հայրենիքի սրբազան ու նվիրական մյուս գագաթները:

Արմեն ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆ
Պատմաբան, հրապարակագիր

«Կորուսյալ դրախտ» է խորագրված «Այնթապի ասեղնագործություն» կոթողային երկհատոր սովորածավալ աշխատության այն ուղերձը, որի հեղինակը հայ նկարչական արվեստի փառքերից Հակոբ Հակոբյանն է: Նրա ծնողները բնության գեղատեսիլ գրկում գտնվող Այնթապ քաղաքից են: Ով եղել է Կիլիկյան Հայաստանում՝ տեսել Այնթապ, Մարաշ քաղաքները, այցելել Սուսա լեռան միակ հայկական գյուղը, կհասկանա, որ աստվածային դրախտն ինքը հենց այդպես էլ պատկերացրել է: Իսկ որքան տաղանդավոր ու զգայուն են եղել երկիր դրախտավայրի հայ բնակիչները, վկայում են այս ծավալուն և գիտական բարեխղճությամբ գրված, հիանալի նկարներով զարդարված, տպագրական ընտիր որակով լույս աշխարհ եկած, հայ կյանքի այսօրվա և հետագա դարերին ուղղված հրաշք գիրք-ալբոմները: Դրանց հեղինակի նկատմամբ ընթերցողը լցվում է անսահման խանդավառմամբ և երախտագիտության զգացմունքով: Գրքերի հեղինակը Հրազ-

դի է եղել՝ իր շինարարական ու ճարտարապետական արվեստով և ժամանակի համար առաջնակարգ ու զարգացած արվեստների ամենատարբեր ճյուղերով, որոնց մեծագույն մասը եղել է հայերի մենաշնորհը:

Հայկական Այնթապում զարգացած է եղել պղնձի ձուլումը, ոսկերչությունը, բրուտագործությունը, ժամնեկագործությունը, կտավագործությունը, երկաթագործությունը, զինագործությունը, կաշվի արտադրությունը, դամակագործությունը, պայտագործությունը, փայտամշակման արվեստը, ճենապակու արտադրությունը, հացագործությունը, օղու և օճառի արտադրությունը, լուսանկարչական արվեստը, որմնադրությունն ու դրան հարակից արհեստները: Այսինքն՝ քաղաքն ունեցել է այն ամենը, որով ապահովում էր օրինակելի քաղաքային կյանքը: Քաղաքում եղել են հայկական դպրոցներ, ավելին՝ բարձրակարգ հայկական հաստատություններ: Եվ այդ բոլորը թուրքական բռնության պայմաններում, երբ

ները, Այնթապի վերջին բնակիչ Սարգիս Թյությունջյանի լուսանկարը, ինչպես նաև Հայկանուշյան վարժարանում ուսանած այնթապցի օրիորդներ Լուսիա, Մարիցա, Ջարուհի Եսայանների խմբանկարը: Հուզիչ է տեսնել Հայկանուշյան վարժարանի վկայականը (Այնթապ)՝ տրված 1909 թվականին: Վկայականից իմանում ենք, որ օրիորդաց այդ վարժարանում աղջիկներն ուսանել են հետևյալ առարկաները՝ կրոն, հայերեն, օսմաներեն, անգլերեն, պատմություն, ուսողություն, աշխարհագրություն, բնական գիտություններ, երաժշտություն, գեղագրություն, գծագրություն, ձևագիտություն և ձեռագործ: Ձեռագործը եղել է ուսումնական առարկա: Կանայք գրել կարդալու, հաշվելու, բնական գիտություններից զաղափար ունենալու շարքում պետք է տիրապետեին ձեռագործի արվեստին, որը նրանց համար հաճախ կենսական նշանակություն ուներ: Այս իրողությունն է վկայում 1915-ի ցեղասպանության ժամանակ զագանաբար սպանված Ներսես եպիսկոպոս Դանիելյանը, որի կազմակերպած քաղաքի ինքնապաշտպանության շնորհիվ մահից փրկվել են 25.000 բնակիչներ: Նա հոգեկան խոր համակրանքով բանաստեղծական հյուսվածք է ծոցել այն այրի կանանց, որոնք ձեռագործ աշխատանքով հոգում են իրենց զավակների առաջնահերթ կարիքները: Ահա երկու տուն այդ իրականությունը ներկայացնող քերթվածից.

Լույս տուր մեզ լուսին, լույս տվեք աստղեր,
Թող չնթացնին մեր հոգնած բիբեր,
Արև՛, շուտ ծագե, լույս տուր մեր աչքին,
Արևը մարա՛ծ մեր դժբախտ կյանքին:
...Մեր երգն անեծք է մեր տուն քանդողին՝
Անեծք՝ մեր տաքուկ օջախ մարողին,
Հայ այրիներն ենք, կայրին մեր սրտեր,
Մեր տունն ու գլուխ սև սուգ է պատեր:
(հ.Ա, էջ 112)

«Այնթապի ասեղնագործություն» Ա հատորի անմոռաց դեմքերից է 1882-ին Այնթապ ժամանած բժիշկ Ֆրեդ Շեփերտը, որի կինը՝ Ֆենի Շեփերտը, կազմակերպել է Այնթապի կանանց ձեռագործի համակարգված արտադրությունը և այլ երկրներ արտահանումը:

Հմուտ ձևով Հրազդան Թոքմաճյանը ներկայացնում է Այնթապի առանձին ասեղնագործ մոուլների և հայկական ճարտարապետության զարդաքանդակների նույնությունը: Պատահական չէ, որ մեր ուրոշ խաչքարեր թվում են ոչ թե քանդակված, այլ ասեղնագործված: Գրքերի հեղինակը ծանոթ է հայ ասեղնագործության վերաբերյալ գիտական ուսումնասիրություններ գրած իր նախորդներին թե՛ սփյուռքում և, թե՛ հորիդային Հայաստանում: Այդ հետազոտողներից էր Սերիկ Դավթյանը: Հր.Թոքմաճյանը ներկայացնում է հայ ասեղնագործության ազգային տեսակները, որոնց վրա հետագայում երևան են գալիս եվրոպական ազդեցության հետքերը:

«Այնթապի ասեղնագործության» Բ հատորն ամբողջությամբ ներկայացնում է մեր օրերը հասած ասեղնագործական բազմաքանակ մոուլներ՝ մեծ մասամբ նրանց հեղինակների նկարներով և կենսագրական համառոտ տեղեկանքով: Այդ մոուլների մեջ կան գիշերանոցներ, շապիկներ, մանկական և հարսանեկան զգեստներ, սեղանի սփռոցներ, թաշկինակներ, սրբիչներ, կիրառական բազմապիսի ասեղնագործ իրեր: 1930-ականներին անհայտ հեղինակի ասեղնագործ գիշերանոցը (հ.Բ, էջ 418-419) կվայելեր ցանկացած հզոր երկրի թագուհու: Ասեղնագործ կանացի վերնաշապիկների մեջ կան այնպիսի բարձրաճաշակ ասեղնագործ օրինակներ, որ այսօր էլ նախընտրելի կարող են լինել բարձրաճաշակ կանանց՝ դրանք հագնելու համար:

«Այնթապի ասեղնագործություն» գիրքը բացվում է ՀՀ առաջին տիկին Ռիտա Սարգսյանի ջերմ ուղերձով, որում հատկապես գնահատվում է գրքի հայապահպան և հայագիտական արժեքը:

Ի վերջո, այս հատորները մնայուն արժեքներ են և գործնական նշանակություն ունեն հայ ասեղնագործության արվեստը հետազոտողների համար:

ԱԵԼԻՏԱ ԴՈԼՈՒԽԱՆՅԱՆ

ԴՐԱՄԱՏ ԿՈՐՈՒՄԵՏԱ

դան Թոքմաճյանն է, որը հեռատեսորեն իր աշխատությունը ներկայացնում է հայերենով ու անգլերենով՝ դրանով շեշտելով հատորների միջազգային ճանաչման անհրաժեշտությունը:

Հատորները Խ. Աբովյանի անվան ՀԳՄՅ-ի հայ հին և միջնադարյան գրականության ամբիոնը նվեր ստացավ մեծանուն արևելագետ, ՀՀ ԳԱԱ թղթակից անդամ Նիկոլայ Հովհաննիսյանի ջանքերով, և նրան ենք ուղղում մաս մեր շնորհակալական խոսքը: Ովքեր ինչու են եղիշեի ոյուցազնական մատյանը եզրափակող հայ առաքինի ու հերոսական փափկասուն տիկնանց կերպարների նկարագիրը, պիտի հպարտությամբ տեսնեն, թե ինչ բարձրարվեստ ասեղնագործություն են ստեղծել Այնթապի կանայք ու օրիորդները, որոնց ձեռքի ոսկեղենիկ հրաշակերտունը պահանջարկ է ունեցել XIX դարի զարգացած այնպիսի երկրում, ինչպիսին Ամերիկայի Միացյալ Նահանգներն էին:

«Այնթապի ասեղնագործություն» հատորները նմանեցնում են «Поэзия Армении» (1916) և Արշակ Չոպանյանի «La Roseiraie d'Arménie» (1918) ժողովածուների հետ, որոնք ռուսերենով ու ֆրանսերենով աշխարհին պատմեցին ու պատմում են, թե ինչ լուսավոր ու քաղաքակիրթ ժողովուրդ է երիտթուրքերի հրամանով ցեղասպանության ենթարկվել:

Հրազդան Թոքմաճյանը գրքի Ա հատորը սկսում է պատմական ակնարկով, որը ներկայացնում է 1000-ամյա հայկական Այնթապ քաղաքի անցած ուղին՝ սկսած խաչակիրների ժամանակներից մինչև 1915 թվականի արյունալի դեպքերը:

Այնթապը հայ համճարի կնիքը կրող բնակատե-

«Մենտոր» թերթը պետք է լույս տեսներ հայատառ թուրքերենով և տարածվեր Կիլիկյան Հայաստանի քաղաքներում: Հրազդան Թոքմաճյանն իր պատմական ակնարկը հիմնավորում է փաստացի բազմաթիվ ֆոտոնկարներով, որոնց մի մասի հեղինակը հենց ինքն է: Հնագույն նկարները վկայում են քաղաքի կրթված հայեր ունենալու ծանրակշիռ փաստը: Առանց հպարտության զգացման անհնար է դիտել կրթված այնթապցի գերդաստանների և առանձին անհատների նկարները: 1912 թվականին էլ վերաբերում այնթապցի ներկի վաճառական Ադա Նազար Մանուշակյանի գեղեցիկ ընտանիքի նկարը, որը համահունչ է Եվրոպայի զարգացած երկրների կիրթ ընտանիքների նկարներին թե՛ դեմքերով, և՛ թե հագուստով (հ.Ա, էջ 32): Որոշ այնթապցի երիտասարդներ սովորել են Եվրոպայում, հատկապես ԱՄՆ-ում՝ ուսանելով բժշկություն (Ֆիլադելֆիա), կրթվելով Հարվարդի աշխարհափռչական համալսարանում:

Մանրամասն ներկայացվում են հատկապես այն հայ կանայք, որոնք զբաղվել են ասեղնագործությամբ, և որոնց աշխատանքները արտահանվել են քաղաքից և դարձել հայ ընտանիքների ապրուստի հիմքը:

Քանի որ «Այնթապի ասեղնագործություն» գիրքը նվիրված է հայերի ցեղասպանության 100-ամյա սգո հիշատակին, ապա որոշ նկարներ և պատմական փաստեր նվիրված են այդ եղբերական դեպքերին ու դրանց հետևանքներին: Շատ տպավորիչ նկարներ կան: Դրանցից են Այնթապում ցարական Ռուսաստանի հյուպատոս Եկավյանի և նրա խնամակալությանը հանձնված չորս հայ որբերի նկար-

Նրանց համար, ովքեր մոռացել են

ԱՇԽԱՐՀԻ ՅՈՒԹ ՀՐԱՇԱԽՔՆԵՐԸ

Աշխարհի յոթ հրաշալիքների մասին հիշատակությունները առաջին անգամ հայտնվեցին հելլենիզմի դարաշրջանի հույն հեղինակների ստեղծագործություններում: Հրաշալիքների «ընտրությունը» կատարվում էր աստիճանաբար, և ժամանակի ընթացքում մի «հրաշալիքը» փոխարինվում էր մեկ ուրիշով: Այդ ցուցակի մեջ մտնում էին իրենց ժամանակի ճարտարապետական ամենանշանավոր և տպավորիչ կառույցները: Այսպես, իր ժամանակին «յոթ հրաշալիքների» ցանկում հայտնվել են Բաբելոնի պարիսպները, Ալեքսանդրյան գրադարանը, Ջևսի տաճարը Կիզիկում, Սեմոնի երգող արձանները: Հռոմի ժամանակներում Կոլիզեյը և Կապիտոլիումը, Սողոմոնի տաճարը, Նոյան տապանը, Բաբելոնի աշտարակը և այլն: Դարերի ընթացքում հետզհետե ճշտվեց, սրբագրվեց «հրաշալիքների» ցանկը, և այսօր մարդկությունը վավերացրել է «Աշխարհի յոթ հրաշալիք»...

...Եգիպտական բուրգերը և երեքից ամենավիթարին ՔեոփՍի ԲՈՒՐԳԸ (ճարտարապետ Խեմհուս, 27-րդ դար մ.թ.ա.): Սկզբնապես նրա բարձրությունը եղել է 147 մետր, իսկ հիմքի երկարությունը 232 մետր: Բուրգի կառուցման համար օգտագործվել է 12 միլիոն 3 հարյուր հազար քարաքեկոր, որոնցից ամեն մեկը միջինը կշռել է 2,5 տոննա: Հին ժամանակներում բուրգերը երեսապատված էին սպիտակ կրի հղկված սալիկներով, իսկ գագաթները՝ արևի տակ փայլող պղնձյա թիթեղներով:

ՇԱՄԻՐԱՄԻ ԿԱԽՈՎԻ ԱՅԳԻՆԵՐԸ: Գտնվում են բաբելական Նաբուգոդոնոսոր թագավորի (605-562 մ.թ.ա.) պալատի տարածքում: Այդ այգիները նա հիմնել է տվել իր սիրեցյալ կնոջ՝ միդիական արքայադստեր համար: Այգիները տեղավորված են քառահարկ աշտարակի հարթակներում: Դարավանդ հարթակները իրար էին միանում վարդագույն և սպիտակ մարմարի լայն աստիճաններով: Ամեն օր հազարավոր ստրուկներ

խորը ջրհորներից ջուր էին մղում աշտարակի գագաթը, որտեղից այն հոսում էր ներքևի հարկերը:

Բաբելոնի ավերումից հետո ջրհեղեղները քանդեցին պալատի պատերը, դարավանդների հենասյուները: Երբեմնի մարդկային և ինժեներական մտքի թռիչքի ստեղծագործության միակ հետքը Բաղդադից 90 կմ հեռավորության վրա, Խիլե քաղաքի մոտակայքում ջրանցքների պահպանվող խրամատներն են:

ՕԼԻՄՊԻԱԿԱՆ ՋԵՎՍԻ ԱՐՁԱՆԸ: Աստվածների և մարդկանց զխաժկո աստծու արձանը գտնվում է Օլիմպիական սրբավայր Ջևսի տաճարում: Արձանի հեղինակն է հույն նշանավոր քանդակագործ Ֆիդիասը: Նա Ջևսի մարմնի բաց մասերը ծածկել է փղոսկրյա սալիկներով, իսկ հագուստը ծուլել է ոսկուց: Արձանի

բարձրությունը 17 մետր է: Ոսկուց և փղոսկրից է պատրաստված նաև Ջևսի գահը: Ենթադրվում է, որ 4-րդ դարում Ջևսի արձանը տեղափոխվել է Կոստանդնուպոլիս և տեղադրվել մայրաքաղաքի ձիարշավարանում, որտեղ էլ ոչնչացել է հրդեհից:

ՀԱԼԻԿԱՆԱՍԻ ԴԱՄԲԱՐԱՆԸ: Այստեղ էր ամփոփված Մովզոլ թագավորի աճյուռը (վախճանվել է 353թ. մ.թ.ա.): Դամբաբանը անվնաս կանգնած մնաց գրեթե 1800 տարի, մինչև 15-րդ դարը և քանդվեց խաչակիրների կողմից, որոնք դամբարանի հսկա սալերը օգտագործեցին կառուցելու իրենց սբ. Պետրոսի ամրոցը (այժմ Թուրքիա, Բոդրում):

ԱՐՏԵՄԻՍԻ ՏԱՃԱՐԸ: Սա ամենափառավոր կառույցն էր և ամտիկ աշխարհի երկրպագության խոշորագույն կենտրոն:

Ամբողջ աշխարհում այսօր դեռևս ուժի մեջ են, գործում են օրենքներ, որոնք ընդունվել են շատ վաղուց: Դրանց մեծ մասը, եթե հասկանալի ու օրինաչափ են եղել իրենց ժամանակի համար, այսօր այնքան են ծիծաղելի և անհեթեթ, որ իրավամբ ստացել են «տխմար օրենքներ» անունը:

Դեռևս գործող անհեթեթ օրենքների թվով Միացյալ Նահանգները գրավում է առաջնակարգ տեղերից մեկը: Երկրում նույնիսկ կան մի քանի տասնյակ կազմակերպություններ, որոնք զուր ջանքեր են գործադրում «բթամիտ օրենքները» չեղյալ հայտարարելու համար: Բթամիտ և խիստ օրենքների գծով աչքի է ընկնում Տեխասը:

դել չի կարելի:

Մայամիում չի կարելի հեծանիվ քշել, եթե այն ազդանշան չունի: Սակայն միաժամանակ հեծանվորդը իրավունք չունի ազդանշան տալ:

Ինչ վերաբերում է այն օրենքներին, որոնք գրեթե անհնար է չխախտել, գործում են Արևմտյանում: Այս նահանգում արգելված է «Ով էլ որ լինի և ինչ առիթով էլ ցանկանա ընտրական տեղամասերին մոտենալ ավելի քան 15 մետր»... ընտրությունների օրը կամ ծայրերը հաշվելու ժամանակ: Այլ խոսքով, այստեղ բոլորն ամիստի դառնում են հանցագործներ: Անշուշտ, եթե մասնակցել են ընտրություններին:

բնակիչը քրեական պատասխանատվության է ենթարկվում բռնաբարության համար, եթե նրա ավտոմեքենայի ուղևորուհու 17 տարին դեռ չի լրացել, և նա ավտոմեքենայում նստած է առանց գույպաների: Նույն Ինդիանայի Սպեյս քաղաքում արգելվում է պահածոյատուփը բացել՝ «հրազենով»: Եվ, վերջապես, Ինդիանայի օրենքով, «Պի-Մ» հավասար է ոչ թե 3,1415-ի, այլ՝ 4-ի:

Անհեթեթ օրենքների տեսակետից հին աշխարհը՝ Եվրոպան, ամենևին էլ ետ չի մնում Ամերիկայից: Օրինակ, Իտալիայի Ֆերրարա քաղաքի պանդոկներում աշխատողը, եթե քնի աշխատանքի ժամանակ, նրան սպառնում է բանտարկություն:

Այստեղ օրենքով արգելվում է նաև պանդոկներում աշխատանքի ընդունել «թեթև վարքի» կամ անբարեխառն կանանց, որովհետև այդ քաղաքում հաճախված էին, որ կնոջ վարքն ու արտաքինը ազդում են կաթի թթվեցման ընթացքի վրա: Անշուշտ, այս տեսակետները, որ հարյուրամյակների պատմություն ունեն, վաղուց փոխվել են, սակայն օրենքը դեռ գործում է:

Մեծ Բրիտանիայում օրենքները ընդհանրապես հազվադեպ են փոխվում, իսկ գործնականում երբեք չեն վերացվում: Օրինակ, ասպետական զրահներով պառլամենտ մտնելը արգելող օրենքը ընդունվել է 1313 թվականին, սակայն ոչ մեկը չի մտածել այն փոխել:

Մեծ Բրիտանիայի Յորք քաղաքում անհիշելի ժամանակներից ուժի մեջ է մի օրենք, որով թույլատրվում է նետահարել և սպանել շոտլանդացիներին շաքաթկա բոլոր օրերին, բացի կիրակիից: Լոնդոնում գործում է օրենք, որով արգելվում է կնոջը ծեծել երեկոյան ժամը 9-ից հետո, քանի որ «ծեծվողի աղետալուր ճիչերը կարող են խանգարել հարևանների հանգիստը»:

Ի տարբերություն Մեծ Բրիտանիայի, եվրոպական ուրիշ երկրներում, այսպես կոչված, «անհեթեթ» օրենքները ոչ միայն գոյատևում են, այլև շարունակում են գործել:

Անդորրա պետության պետության մեջ արգելված են փաստաբանները: «Մեր դատարաններում խստով արգելվում է իրավաբանների մուտքը, քանի որ նրանք ընդունակ են սկզբից արձանագրել սպիտակ»:

Պատրաստել է Մարք ՉԵՆԻՆԳՎԱԿԻՆ (Ամերիկյան ռուսալեզու մամուլից)

Տխմար օրենքներ, որոնք դեռ ուժի յեջ են

Այստեղ, օրինակ, կանգնած վիճակում կարելի է գարեջուր խմել երեք կումից ոչ ավելի, կամ հյուրանոցի երկրորդ հարկի պատուհաններից կրակել գոմեշների վրա: Այս նահանգում ոտաբորիկ քայլելու համար պետք է հատուկ թույլտվություն, որի համար անհրաժեշտ է վճարել 5 դոլար: Անհեթեթ այս օրենքները շատ վաղուց են ընդունվել: Տեխասի նախկին նահանգապետ, հետագայում ԱՄՆ-ի պրեզիդենտ Ջորջ Բուշի համառ ջանքերով, Տեխասում ընդունվեց օրենք, ըստ որի չարագործը իր ապագա զոհին բանավոր կամ գրավոր, 24 ժամ առաջ պետք է նախազգուշացնի իր հանցագործ մտադրության մասին: Բացի այդ, նախազգուշացման մեջ պետք է նկարագրվի նախապատրաստվող հանցագործությունը: Այս կանոնի խախտումը դատարանը հաշվի էր առնում որպես հանցագործությունը ծանրացնող հանգամանք:

Ֆլորիդայում չամուսնացած կանայք իրավունք չունեն թռչել պարաշյուտով, երգել լողազգեստով, լողանք ընդունել բոլորովին մերկ, օրը երեք ավսերից ավել ջար-

Հագուստի, արտաքին տեսքի և տարիքի հարցերում կան հատուկ մոտեցումներ: Կենտուկիում «իզական սեռի ոչ մի արարած չի կարող փողոց դուրս գալ լողազգեստով, եթե նրան չեն ուղեկցում երկու ոստիկան, կամ կինը զինված չէ բահով»: Բացառություն է արվում միայն այն կանանց համար, որոնք կշռում են 40-ից ցածր կամ 90-ից ավելի կիլոգրամ:

Սակայն «բթամիտ և տխմար օրենքների» ասպարեզում, այնուամենայնիվ, առաջնությունը պատկանում է Կալիֆոռնիայի և Ինդիանայի նահանգներին:

Կալիֆոռնիայում կենդանիների «արգելվում է սեռական հարաբերություններ ունենալ, եթե նրանք 500 մետրից մոտ են դպրոցներին, եկեղեցիներին և հասարակական սննդի օբյեկտներին»:

Ինդիանայում այս կարգի «օրենքներով» արգելվում է փոխել թռչունների և ճագարների գույնը, բեղեր ունենալը այն մարդկանց, որոնք համբուրվել շատ են սիրում, լողանք ընդունել հոկտեմբերից մինչև մարտ ամիսը, ձմերուկ ուտել հասարակական վայրերում: Ինդիանայի

Հայրերը երկուսն էին

Իսպանիայի Գրանադա քաղաքի բնակիչ 35-ամյա Խորխե Մոնդոսոն օրերից մի օր վերցրեց ու հայտարարեց, որ իր երեքամյա երկվորյակ աղջիկները իրենց չեն: Ի դեպ, նրա կասկածներն այնքան էլ հիմքից զուրկ չէին, քանի որ կինը դավաճանում էր նրան: Մոնդոսոն դիմեց տեղի համալսարանի լաբորատորիա՝ ամհրաժեշտ հետազոտություններ անցկացնելու: Ծանոթանալով հետազոտության արդյունքներին, գիտնականները բառիս բուն իմաստով՝ քար կտրեցին: Անվերապահորեն ապացուցվեց, որ հայրը Մոնդոսոն է, սակայն... երկվորյակներից միայն Մեհի: Իսկ երկրորդի հայրը ուրիշ մարդ էր:

Իսպանացի բժիշկները իրենց հետևությունները ստուգելու համար արդյունքները ուղարկեցին Յուսիսային Տեխասի համալսարան, որը նման հետազոտությունների համաշխարհային համբավ ունի: Այստեղ նույնպես հաստատվեց այդ եզրակացությունը:

Պարզվեց, որ տեսականորեն նման երևույթ հնարավոր է՝ եթե կինը տարբեր տղամարդկանց հետ ինտիմ հարաբերություն է ունեցել տառաջիկորեն մի քանի րոպե ընդմիջմամբ:

ԻՆՉՈՒ ԶԱՐՄԱՅԱՆ

Վերջերս իտալական գանձատուներ շրջանառության մեջ մտցրեց ամենաբարձր դրամահիշը՝ 500.000-ոց լիրա: Ցանկանալով հարգանքի տուրք մատուցել Մեծ Ռաֆայելի հիշատակին, կառավարությունը հանձնարարել էր դրամահիշի երկու երեսներին տեղադրել նրա որմնանկարներից երկուսի պատկերները: Դրամահիշի մի երեսին տեղադրեցին հռչակավոր «Աթենքի դպրոցը», ուր պատկերված են ամտիկ Յունաստանի իրար հետ զրուցող փիլիսոփաները, իսկ մյուս երեսին՝ «Գալատեայի հաղթարշավը»:

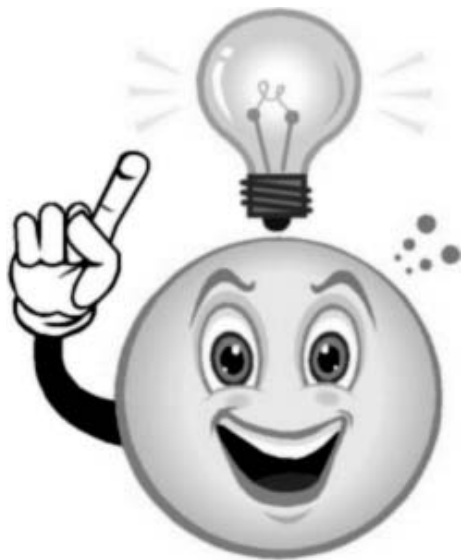
1511 թվականին բանկիր Ագոստինո Կիջին հրավիրեց Ռաֆայելին՝ նկարագրողելու իր գնած մոր դղյակի պատերը: Պատվիրեց նաև առանձին սյուժեներ: Գալատեայի կերպարի համար Ռաֆայելը բնորոշվեց ընտրեց Մարգարիտա Լաուտին: Մարգարիտան Ռաֆայելի բազում-բազում հոմանունիներից մեկն էր, որը բոլորին հայտնի էր ոչ միայն մասնագիտությամբ ու վարքով, այլև էժանությամբ և մատչելիությամբ:

ՄԻ ՃԱՆՃԻ ՊԱՏՃԱՊՈՎ

Անգլիական մասնաճյուղներ արտադրող խոշորագույն «Քեյս օֆ Վորչեստեր» ֆիրման իր արտադրանքը գովազդելու համար հրատարակեց 200 էջանոց շքեղ ազդագիրք՝ մեկ միլիոն տպաքանակով: Ահռելի ծախսերը արդարացված էին, քանի որ կոլվերի կատաղության համաճարակը զգել էր անգլիական մսի պահանջարկը:

Գովազդային գրքի օրինակները ուղարկվեցին Մեծ Բրիտանիայի ամենահարուստ տները:

Շատ չանցած ֆիրմայի գրասենյակ ներկայացավ չորուկ մի ծերուկ, գրպանից հանեց խոշորացույցը և բացելով գրքի «Ամենաընտիր խորտիկները» էջը, մատը տնկեց մի ախորժաբեր մսակտորի վրա: Այնտեղ, մսակտորի վրա բազմած էր չաղլիկ ու սև մի խոշոր ճանճ: Ֆիրմայի ղեկավարները բռնեցին գլուխները, բայց արդեն ուշ էր... ֆիրմայի սնանկանալը օրերի հարց էր:

ՀՈՒՄՈՐ

- Այդ ո՞վ է քեզ կապտուկներով նախշել:

- Փողոցում բուժներանգ գտա... կապտուկները դրանից են:

- Այ տղա, դեմ գցիր այդ անտերը:
- Հա, իհարկե, առ դու փորձի դեմ գցել:

- Աղավնյակս, դու տաք իրեր վերցրի՞ր:

- Այո՛, երեք հատ լիտրանոց:

Շոնդոցով ու բարձր մակարդակով անցավ Սաքոյենց հոբելյանական խնջույքը: Այս փաստը հաստատեցին և՛ ոստիկանությունը, և՛ հրշեջ պահպանությունը:

Կորավ մաթեմատիկայի դասախոսի սիրելի շնիկը: Լսարանում նա հայտարարեց, որ գերազանց է նշանակելու նրան, ով կգտնի շնիկը... Եվ ամեն բնանաշրջանին շնիկը սկսեց կորչել:

Օղեսա.

- Սյոմա, ինչո՞ւ եք դուք ամեն առավոտ վազում տրանվայի հետևից:

- Փող եմ խնայում:

- Հա՛ա՛, բայց ավելի լավ չի վազել տաքսու հետևից, ավելի շատ կխնայես:

Գիտնականների խումբը վերծանում է հնագույն պապիրուսների տեքստերը.

- Պրոֆեսոր, այս հերոզիֆներից ոչ մի կերպ գլուխ չեն հանում,- դիմում է երիտասարդ ասիստենտը ուսուցչին:

Պրոֆեսորը խոշորացույցով զննում է հերոզիֆները և զարմանում.

- Ի՞նչ կա այստեղ չհասկանալու, սա սովորական դեղատոմս է, որ գրել է Փարավոնի բժիշկը:

Զոմբիների մասին կան շատ պատմություններ. նրանք գերեզմանային վերապրուկներ են, նրանք, պարզապես, ուրվականներ են, նրանք անդրշիրիմյան աշխարհի ներկայացուցիչներ են..., էլ ինչ ասես չեն պատմում նրանց մասին: Բայց, ահա, ֆրանսիական «Լյա ռեշերչ» գիտական հանդեսը անդրադառնալով այդ թեմային, թեև երկշտ, բայց հաստատ նշում է, որ մենք գործ ունենք սովորական մարդկանց հետ, որոնց մտածողությունը բնությունից, կամ արհեստական ազդեցությունից այլաձև է, ուրիշ է: Ընդունված է նաև «զոմբի» անվանել անսիրտ, անհոգի մարդկանց, որոնք դաժան են, զուրկ մարդուն բնորոշ բարությունից, ուշադրությունից՝ ուրիշների, շրջապատի նկատմամբ: Իհարկե, ֆրանսիական հանդեսի հրապարակումը մեզ հիշեցնում է առավել ուշադիր լինել սեփական արարքների, ուրիշների նկատմամբ, հիշելով, թե արդյո՞ք մեր անտարբերությամբ կամ դաժանությամբ մենք ևս «ՁՈՄԲԻ» չենք դիմացիների նկատմամբ: Իզո՞ւր են մարդիկ ասում՝ «Նա մարդ չէ, նա հոգի չունի, նա պարզապես զոմբի է»:

Ֆրանսիացի գիտնականները կարծիք են հայտնում, որ նրանք մարդիկ են, որոնք իրենք իրենց չեն պատկանում և օժտված են այնպիսի հատկություններով, որոնք սովորական մահկանացուները չունեն: Նրանք աշխարհին նայում են, աշխարհն ընկալում են իրենց իսկ ֆիքսած պատկերներով:

Սովորական մարդիկ ուրիշ, ավելի ճիշտ, կանխակալ վերաբերմունք ունեն նրանց նկատմամբ, թեև, ըստ մեր տեղեկությունների, չկան մարդիկ, որ հանդիպած լինեն նրանց.

- Սակայն, զգույշ,- ասում են գիտնականները,- որովհետև այդ էակներին պետք է չափազանց զգույշ մոտենալ, քանզի նրանց աշխարհը մեզ համար առեղծված է, անհայտ:

Սկսելով ուսումնասիրությունները և հետևությունները, որ անում են ֆրանսիացի գիտնականները, իրենց իսկ պնդմամբ, 100 տոկոսանոց ճշմարտություն համարել չի կարելի: Համոզված չեն անգամ, թե այն ինչ ասում են, արդյոք, պատրանք չէ:

Եվ, այնուամենայնիվ, գիտնականները շարունակում են ուսումնասիրությունները, չհավանելով, թե զոմբիների մասին իրենց պատկերացումը, բնութագիրը բացարձակ ճշմարտություն է: Բացառված չէ, անգամ, որ լինի սխալ: Բայց, այնուամենայնիվ, արդեն այն փաստը, որ զոմբիների առեղծվածը հետաքրքրում կամ զբաղեցնում է նաև գիտնականներին, խոսում է այն մասին, որ զոմբիների (ուրվականների, դաժանությամբ տոգորված անդրշիրիմյան աշխարհից եկվորների) թեման արժանի է ուսումնասիրման և ոչ թե արհամարհանքի: Չէ՞, որ մեր շրջապատում էլ քիչ չեն մարդիկ, ովքեր արժանի են կրելու ՁՈՄԲԻ տիտղոսը:

Շափ օգտակար ուրեխե՛ սխտոր

ՄիսՏՈՐ - Այսօր արդեն ոչ մի տարակույս չկա, որ սխտորը իջեցնում է արյան ճնշումը և նվազեցնում խոլեստերինը: Սխտորը միաժամանակ հրաշալի անտիբիոտիկ է, մոսրացնում է արյան բաղադրությունը և պաշտպանում ստամոքսի քաղցկեղից: Օրական 5-7 պեղեղ հուն սխտորը նվազեցնում է սրտի հիվանդությունների հավանականությունը:

Բժիշկները դեռևս չեն պարզել, թե փոքր քանակությամբ սխտոր ուտելը որքանով է օգտակար, սակայն համոզված են՝ օրը 1-2 պեղեղ սխտորը բավական է արյան ճնշումն իջեցնելու և խոլեստերինը նվազեցնելու համար:

Հուն սխտորը ավելի օգտակար է, քան եփած վիճակում: Այն կորցնում է որոշ պաշտպանիչ հատկություններ:

Սակայն բոլորին անհանգստացնում է սխտորի հոտը, որն անպայման տհաճություն է պատճառում շրջապատի մարդկանց:

Գերմանացիները գտել են այս անախորժության լուծումը: Նրանք արտադրում են սխտորի դեղահաբեր, որոնք օժտված են սխտորի բոլոր դրական հատկություններով և բացարձակապես զուրկ են հոտից:

Եվ այն գերմանացիները, որոնք ուզում են կարգավորել արյան ճնշումը և խոլեստերինի քանակը իրենց արյան մեջ, մեծ հաճույքով գնում են սխտորի դեղահաբեր (մատչելի գնով) և կանոնավոր կուլ են տալիս դրանք:

Գիտություն

Գլխավոր խմբագիր՝ Ա. ՏԵՐ-ԳԱԲՐԻԵԼՅԱՆ

Երևան-19, Մարշալ Բաղրամյան 24բ, հեռ. 56-80-14: Դասիչ՝ 69268, գրանցման վկայական՝ 448: Ստորագրված է տպագրության՝ 19.12.2016թ. Տպաքանակը՝ 500: gitutyun@sci.am

"ԴԻԿՏԻՈՆ" ("Hayka") razeta HAH RA